

Međunarodna speleoronička ekspedicija »Panjkov ponor 2010«

Tihomir Kovačević

- Uspjeli smo! Otkrili smo podzemna »Plitvička jezera«! Kanal dugačak oko 1400 metara, s dvoranama velikim do 40 i više metara, jezera duboka po 4 metra, sa špiljskim ukrasima svih oblika i dimenzija, špiljskim biserima, otkriveni su nakon više od 50 sati boravka u špilji, prijednih 10 km, višestrukih ronjenja kroz sifon, dva spavanja istraživačkog tima na temperaturi zraka i vode od 11°C. To su bile 23. srpnja 2010. prve riječi Alana Kovačevića, zamjenika vode ekspedicije i vode istraživačkoga tima »Panjkov ponor 2010«, kad su se pojavili prvi članovi transportnog tima oko 16 sati na »plaži« ispred glavnog izlaznog sifona u Panjkovom ponoru.

Poslije gotovo pet godina, DDISKF je ponovo organizirao istraživanje na području rakovičkog krša. Jedan je od povoda bio i to što su speleolozi iz Šibenika zahuktali i brzo gomilali istražene metre u »Kiti Gaćešinoj« te »naš« sustav stavili na treće mjesto po dužini (zadnji je istraživao DDISKF 2003., poslije nitko nije dolazio niti bio zainteresiran za daljnja istraživanja!). Sportski, istraživački i znanstveni izazov bio je dovoljan da se ponovo krene u Panjkov ponor i sustav pokuša vratiti na drugo mjesto.

Od 10. do 25. srpnja 2010. organizirana je Međunarodna speleoronička ekspedicija »Panjkov ponor 2010«. Ukupno je sudjelovalo 35 speleologa, speleoronilaca iz Hrvatske, Mađarske i

Gordan Polić

Jezero pred velikom zavjesom na Tihijevim podzemnim Plitvičkim jezerima

Gordan Polić

Velika zavjesa na Tihijevim podzemnim Plitvičkim jezerima

BiH. Glavni cilj bio je daljnje istraživanje Panjkovog ponora iza »glavnog sifona«, nastaviti tamo gdje su stale zadnje ekspedicije. U prvom djelu od 10. do 18. srpnja istraživani su Ponorac i Suvaja, za koje se znalo da su dio jednog sustava, ali to je trebalo i dokazati (opširnije u zasebnom članku). Dana 18. srpnja upriličeno je svečano otvaranje, 19. srpnja održana je ekološka akcija čišćenja rijeke Korane ispod starog Dreznika s EU »Čuvari Korane«, a zatim 20. srpnja i početak velikoga trodnevnog istraživanja Panjkovog ponora.

Ukratko o sustavu Panjkov ponor – Varićakova špilja (Kršlja)

Panjkov ponor dobio je ime po prezimenu Panjak, kako se zovu vlasnici zemljišta na kojem se nalazi ulaz u špilju. To je stjenovit, prevjesan polukrug visok 20 metara, u čijem podnožju leži nizak, širok otvor. Špilja Kršlja ima još nekoliko imena koja potječu od prezimena ljudi, vlasnika zemlje u tom području, pa se tako spominju još nazivi Muškinja, Varićakova i Mitrovićeva pećina. Te dvije špilje spojene su u sustav akci-

jom 19. i 20. studenog 1983. kada su Hrvoje Malinar (SO PDS Velebit) i Stanko Plevnik (SO PD Željezničar) preronili sifon u Glavnom kanalu Kršlje (Sifon izgubljenog užeta) i izašli na Panjkov ponor. Razlog izlaska kroz Panjkov bio je gubitak sigurnosnog užeta u sifonu, po čemu je isti i dobio ime. Uz spomenute speleološke udruge, u početnim istraživanjima sustava (dijelovi Varićakove) sudjelovao je i DISKF (osnovan 1980., s radom pretao 2002., a ugašen 2006.).

O istraživanju

Za transport od vanjskog logora do ulaza u špiljski sustav služili smo se traktorom jer ceste ili puta do špilje nema. Prvi dio špilje od stotinjak metara dužine svima nam je najgori jer se odmah treba uvaliti u vodu dubine 40-ak cm. Ne može se hodati kroz nju već se treba leći zbog niskoga špiljskog stropa. Od toga dijela špilja se višestruko povećava i prostrani kanali vode prema sifonu. Ogroman teret na svojim leđima podnio je transportni tim, pod dobrim vodstvom Hrvoja Dragušice Dragoga. Speleolo-

zi koji nisu išli kroz sifon odnijeli su velik dio teže opreme do sifona na dva kilometara udaljenosti od ulaza. Transport je uključivao opremu za spavanje, suhu odjeću za drugu stranu sifona i bivak, cjelokupnu ronilačku opremu s olovima za šest speleoronilaca, hranu, vodu za piće, fotoaparat, opremu s fleševima, video opremu, rasvjetu, karbid, opremu za penjanje i spuštanje, užad, aku-bušilicu, opremu za mjerenje i crtanje te još mnoge potrebne stvari, kako bi se u sigurnosti moglo istraživati na drugoj strani sifona. Hrpa na »plaži« izgledala je potpuno nestvarno, kao i pomisao da to sada kroz sifon nosi šest ljudi do bivka udaljenog preko kilometar. Sve je preneseno u najboljem redu. Lavovski dio posla prenošenja cjelokupne opreme kroz sifon izveli su Alan i Frf.

S vodom transportne ekipe Hrvojem Dragušicom dogovoreno je da za 24 sata od trenutka ulaza kroz sifon jurišnog tima, a to je bilo u 16 sati drugoga dana, dođe do »plaže« i provjere je li sve u redu. Ako nema nikoga od »preko-sifonskih istraživača«, sve je po planu, a ako ne, čekat će ga netko iz ekipe i obavijesti ga o dalj-

njim djelatnostima. Također je dogovoreno, ako bude sve u redu, da ponovo dođe s transportnim timom u petak, dakle dva dana kasnije, u 16 sati, kako bi se iznijela cjelokupna oprema iz špilje.

Nakon prve prespavane noći iza sifona priječenjem iznad »Bilovog oka« ušlo se 22. srpnja 2010. u fosilne kanale Panjkovog ponora. Gordan, Alan, Luka, Frf i Darko prošli su uz pomoć aku-bušilice Bosh od 36 W u nove prostore. Nailaze na kamenice u nizu dubine i do 4, a širine 10-15 metara, kamene kule u vodi, markone preko metar i pol dužine, špiljsko biserje, kamene slapove te na kraju na veliku dvoranu obloženu debelim blatnim slojem i tri oveća kanala, od kojih se dva granaju dolje i jedan gore. Podzemna bajka se nastavlja!

Alan i Luka su za vrijeme istraživanja topografski snimili i izmjerili oko 1400 m novih špiljskih kanala, a Gogo, Frf i Darko napravili preko 500 fotografija.

Treći dan bio je određen za izlazak iz špilje. U 16 sati susrećemo se po dogovoru s transportnom ekipom, bez koje ovo veliko otkriće ne bi bilo izvedivo. Slijedilo je oduševljenje i grljenje

Gordan Polić

Dio lako prohodnog dijela Tihijevih podzemnih Plitvičkih jezera

u dubini Panjkovog ponora kada se saznalo za rezultat istraživanja. Po dio opreme moralo se ići još jednom na »plažu«. »Speleo taksi« – naš član iz Drežnik Grada Zvone Turkalj (koji je svakodnevno traktorom prevozio ljudstvo i opremu na sve lokacije), uredno je i sigurno prebacio sve članove do Doma u Kršlji.

Zahvala ide svim žiteljima Nove Kršlje, Drežnik Grada i ostalim ljudima s područja općine Rakovica koji su sa svojim sponzorstvima, radom i ljubavlju pratili ovaj veliki pothvat, a posebno Željki Hodak, predsjednici udruge »Čuvari Korane« i obitelji Marković iz Zagreba koji su 14 dana ekspedicije doslovno živjeli s nama.

Neki od dojmova članova jurišnog tima

Gordan Polić, glavni »krivac« za ove fenomenalne fotografije s ekspedicije

...Toliko sam bio umoran da sam jedva napravio ležaj za spavanje. Pojeli smo malo čokolade i zaspali. Nisam dugo spavao. U mislima mi je: ako se ovdje nekome nešto dogodi, kakva bi to ekipa trebala biti da nekog izvuče odavde. A mi smo se tako namučili da bismo ovamo došli.

...Napokon ugodnog posla za mene, prizori su sve ljepši od ljepšeg da sam potpuno zaboravio gdje sam i što nas sve čeka do izlaza. Opisivati svu tu ljepotu mislim da nije moguće, no tu su »fotić«, Frf i Darko, koji će učiniti sve da se i drugi uvjere u to...

Alan Kovačević, zamjenik vođe ekspedicije »Panjkov ponor 2010«, vođa istraživačkoga tima

Tihi, vođa naše ekspedicije, već godinama govori da područje Rakovice ima svoja podzemna Plitvička jezera. Istražujemo sve dalje i

dalje i svaki zavoj kanala ponovo donosi usklike, čudenja i iznenađenja. Stvarno smo otkrili »čudo«. Sreća u nama je uzavrela našu krv i nikome više nije bilo hladno. Išli smo sve dalje i dalje i nakon osam sati rada vraćamo se u logor gdje nas s nestrpljenjem čeka Tihi. Prepričavamo mu sve i iznenađujemo ga nazivom jednog od kanala; Frf je predložio, a mi ostali smo prihvatili »Tihijeve podzemne Plitvice«.

dipl. ing. Tihomir Kovačević-Tihi, vođa ekspedicije »Panjkov ponor 2010«

Pedesetosatno istraživanje kroz vodu, blato, sifone, bunare, okomite stijene, koje je uključivalo bivak iza sifona i dva noćenja – urodilo je plodom!

Čitavo vrijeme još od 2002. godine tvrdio sam i znao da se u ovom području nastavlja fantastična priča krškog fenomena – priča o podzemnim Plitvičkim jezerima.

Popis sudionika

Tihomir Kovačević Tihi	Snježana Veljačić	Dorka Angyael
Alan Kovačević	Dejan Veljačić	Domina Eszter
Darko Višk	Robi Veljačić	Krkos Márk
Hrvoje Dragušica	Igor Lovrentjev Igy	Ilija Jurčević
Marjana Jelić Šljivica	Azra Montana	Katja Mirnik
Tomislav Flajpan Frf	Gordan Polić	Farkas Petra
Melita Kovačev Štefi	Krešo Pintar	Sümegi Attila
Marjan Prpić Luka	Đuro Župan	Slobodan Meničanin Menga
Beata Prpić	Damir Pavelić	Danijela Kovačević
Kristijan Prpić	Franc Krizmanić	Željka Hodak
Ivan Kiš Kile	Gabriella Koltai Gabi	
Zdenko Veljačić Veki	Zoltan Tegzes	

Gordan Polić

Dvorana zmajevih jaja

U bivku sam sâm proveo osam sati u polusnu osluškajući svaki zvuk, šum, kapljicu. Na kraju sam dočekaao vesele glasove peteročlane ekipe koja se vratila s uspješnog istraživanja. Otkrili su nešto što do sada nitko nije vidio, ljepotu koju može samo priroda iznjedruti. A onda su uslijedile Frfove riječi, onako značajno izrečene: »Deda, imaš svoje Plitvice!« U prvome sam trenutku osjetio iznenađenje, a zatim je slijedio osjećaj koji se ne može opisati: sreća, ushićenje, ponos, jer sam shvatio da mi se za života vratio dio uloženog entuzijazma, ljubavi i vjere u prirodu i ljude.

Marjan Prpić – Luka, speleoronilac, član prvoga tima

Kad je i zadnji član ekipe (Tihi) preronio sifon, slijedio je put prema bivku. Kasnije smo ga nazvali »Rock'n roll put«, a to je stvarno i bio. Ovo je zbilja jedan od najtežih prolaza kroz špilju koji sam imao prilike doživjeti, pogotovo zbog pet »bunara« te količine opreme koju smo (pro) vukli. Odmah je bilo jasno da će tu biti dosta teško prenijeti i ostatak ronilačke opreme (dvo-

bocnik, utege) predviđen za ronjenje u Bilovom oku ili Maliganovom jezeru. Kako god bilo – nakon skoro pet sati krvavih napora iza sifona do vukli smo se do mjesta bivka. Tu sam se neugodno iznenadio kad sam vidio da mi je vreća za spavanje posve mokra. Magic bag je negdje putem propustio. Srećom, pa mi je odjeća u drugom »magic bagu« bila suha, inače bih imao grdnh neprilika. Uskoro Frf primjećuje da je i njegova vreća za spavanje promočila. U novi kanal smo se zajurili bez ronilačkih odijela. Prvo što smo vidjeli bio je potok, a nedaleko od njega prekrasno jezero sa sigama na dnu. Do njega smo (neki od nas) od uzbuđenja prošli bez podfrkavanja nogavica (u mom slučaju to su bile trenirka i penjačke hlače ispod kombinezona). Ali je vrijedilo. Sjedili smo na rubu jezera i divili se, a ono je obećavalo nove metre, dok je Alan provjeravao dužinu kliktajima. Onako »odokativno« procjenjujemo na 500 metara. Vraćamo se brzo u bivak po ronilačku opremu, opremu za fotografiranje i crtanje. Tihiju smo prvo rekli da nema ništa dalje, ali naravno da nije povjerovao jer je čuo naše urlike.

Darko Višek, speleoronilac, član prvoga tima

Zanimljivo je kako vrijeme gubi smisao kad čovjek spava u špilji. Na sat smo gledali samo radi ekspedicijskog dnevnika. Sretan sam što sam bio dio ovog pothvata i što je sve prošlo u najboljem redu. Zahvalan sam mojim prijateljima jer smo s »druge strane« bili kao jedno biće, pomagali se međusobno u teškim trenucima kojih je bilo na pretek, na velikom stupnju to-

lerancije i visokoj koncentraciji u ključnim trenucima, kao na primjer kod transporta opreme kroz sifon.

Tomislav Flajpan – Frf, speleoronilac, član prvoga tima

U jednom trenutku shvaćamo da ovo ide dalje i da nema kraja, i vraćamo se u podzemni kamp po još karbida jer ovo će potrajati skoro do besvijesti. Tako je i bilo.

Jamski sustav Panjkov ponor – Varičakova špilja

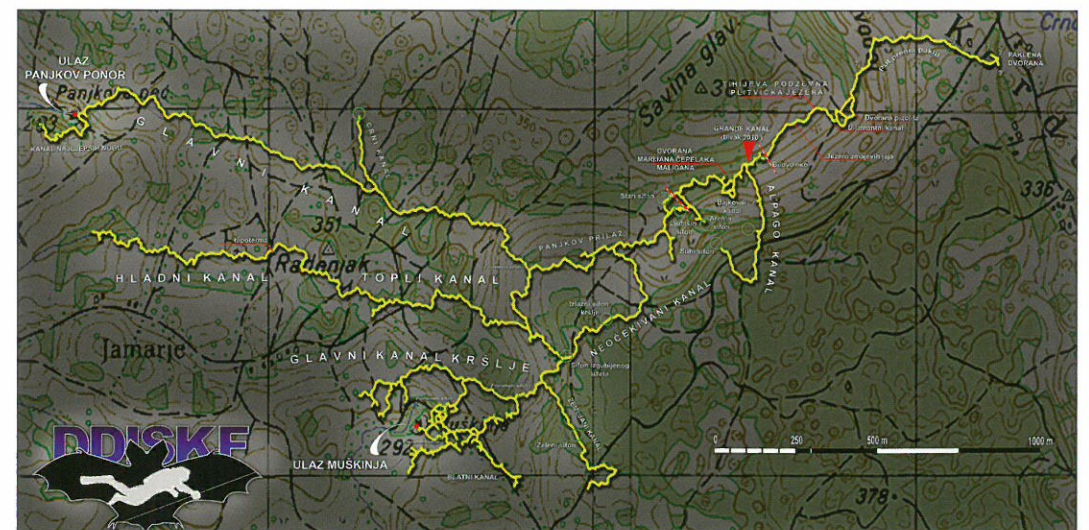
Duljina sustava: 12.922 m

Kompliciranost velikih špiljskih i jamskih sustava na neki način utječe i na njihova mjerenja, pogotovo kada se takvi sustavi istražuju godinama, čak i desetljećima i kada istražuje više različitih speleoloških ekipa koje nisu u to vrijeme najbolje surađivale. Ponekad je do točnih podataka ili nacрта teško doći ili čak više ni ne postoje. U ovoj kompilaciji spojili smo sve do sada poznate (dostupne i lako provjerljive) podatke mjerenja sustava Panjkov ponor - Varičakova špilja, ispravili poneke pogrešne podatke (na temelju iskaza sudionika istraživanja) i na taj način došli do njegove sadašnje duljine...

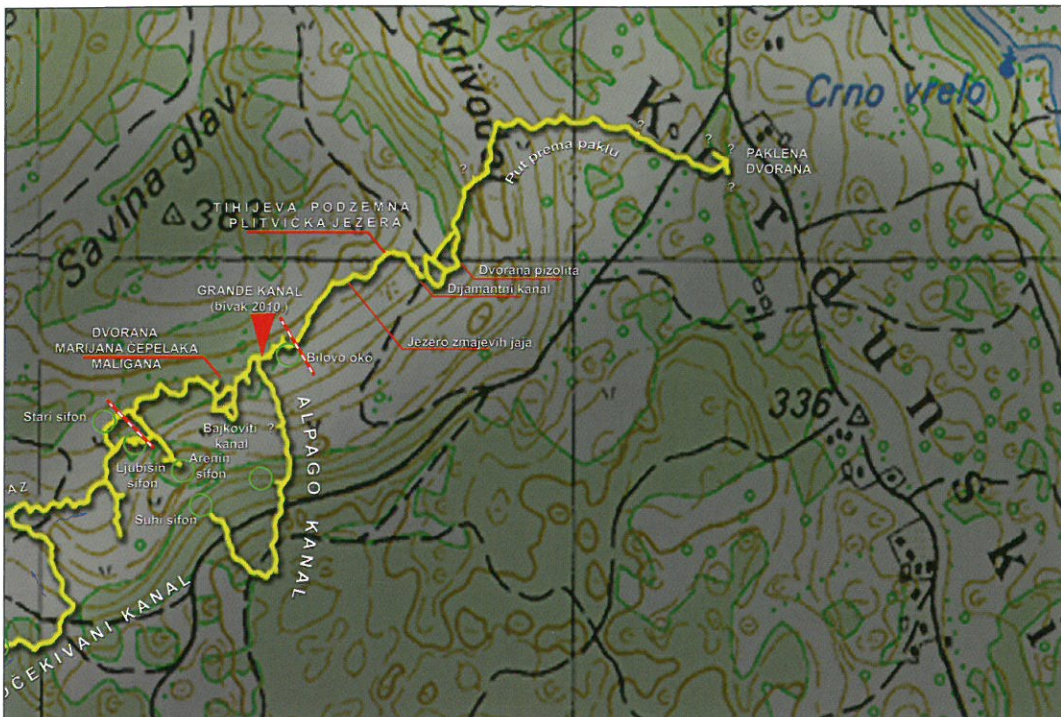
Sustav Panjkov ponor – Varičakova špilja bio je do nedavno po duljini drugi speleološki objekt

u Hrvatskoj, s preko 11.500 metara, a početkom ljeta 2010. došao je na treće mjesto. Naime, speleolozi SO-a Sv. Mihovil iz Šibenika i SO-a Željezničar iz Zagreba produžili su na Crnopcu speleološki sustav Kita Gačešina – Draženova puhaljka na preko 11.900 m. Sustavu Panjkov ponor – Varičakova špilja ponovo je vraćeno drugo mjesto po duljini u Hrvatskoj 22. srpnja 2010. sa 12.922 metara tijekom MSRE »Panjkov ponor 2010.« DDISKF-a.

U listopadu stiže vijest, da su speleolozi s Kite Gačešine ponovno pretekli dužinu Panjkovog sustava za gotovo 500 metara. Uz čestitke svim sudionicima tog istraživanja, dodan je novi impuls i izazov istraživačima Panjkovog ponora da krenu dalje.

Nacrt špiljskog sustava Panjkov ponor - Varičakova špilja

Detalj nacrt špiljskog sustava Panjkov ponor - Varićakova špilja istražen 2010.

Pitanje je samo dana kada će jedan od ova dva sustava dostići, a vjerojatno i prestići Đulin ponor – Medvedicu, trenutno najdulji poznat speleološki sustav u Republici Hrvatskoj.

O duljini Sustava Panjkov ponor – Varićakova špilja (uskoro, vjerujemo, proširenog i na Crno vrelo ili Zečevac) dosta se raspravljalo i raspravlja se u speleološkim krugovima. DDISKF (koji trenutno istražuje sustav) nastavlja i nadopunjuje istraživanja cjelokupnog sustava Panjkov ponor – Kršlje, koja je obavljao bivši DISKF od 1983. godine, a počeo još SO PDS »Velebit«. Na ovome mjestu iznosimo sve dokazive i dostupne podatke na kojima se temelji današnja duljina cijelog sustava, na temelju rezultata javno prezentiranih i objavljenih u nekim speleološkim i inim časopisima, kao i na temelju rezultata direktnih istraživanja, postojećih topografskih tablica i nacrtu te ostalih materijala - fotografija, video zapisa, svjedočanstava članova iz drugih speleoloških organizacija koje su sudjelovale na ekspedicijama i istraživanjima u sustavu.

O istraživanjima...

Prva i temeljita istraživanja Sustava počeo je SO PDS »Velebit« i ona su trajala od 1. svibnja do 28. studenoga 1983. (*Priroda, rujan 1984.*). Tim istraživanjima topografski su snimljena 9.352 metra.

Zeleni sifon topografski je snimljen 1984. (*Speleologija Croatica 2/1991.*) u duljini od 573 metra (tu je uračunata i duljina kanala koji nije topografski snimljen, koju su Ž. Supićić i T. Kovačević procijenili na dvadesetak metara); radili smo korekciju, pa duljina sada iznosi 553 m. Zeleni sifon je ronjen 15. i 16. studenoga 1986. (*Lj. Kalinić, Ž. Supićić, T. Kovačević, P. Vekić i M. Garašić.*)

U sklopu »MSRE Rakovica 2002« otkriveno je i topografski snimljeno novih 425 metara (postoji topografski snimak s tablicom). Za vrijeme MSRE »Rakovica 2003« crtan je i poznati dio koji su topografski snimili Ž. Supićić i P. Vekić 1988. godine. Na ekspediciji se ronilo u sifonu desnog kanala iza Glavnoga sifona i došlo natrag u prvi dio Panjkovog ponora (ronili su Pavol Skovaj-

sa, Pavel Riha-Terminator i Jan Enčev-Honzo – s njima do ulaza u sifon preronio je i Tihomir Kovačević). Sifon je dobio ime po Ljubišu Kaliniću koji je prvi preronio »glavni sifon« sa Žarkom Supićićem i Tihomirom Kovačevićem). Tada je ronjen i »Arenin sifon« – prije nazvan još i »Kada« (Ljubiša i Tihi).

Sveukupna duljina preronjenih sifona iznosi 50 m (originalne skice). Duljinom od 1.620 m obuhvaćeni su svi prije istraženi (ponovo crtani) kanali i novo-istraženi 2002. i 2003. godine s duljinom preronjenih sifona (50 m).

Neki podaci, kao i navedene duljine iza Glavnog sifona u Varićakovoj, zatim duljine iza tzv. »Troprstića«, koje spominju neki istraživači, te još niz kanala i kanalčića, nisu nam poznati niti su ikada prezentirani u nekoj publikaciji, javnosti ili nekom drugom relevantnom izvoru gdje se to može naći i potvrditi, a ulaze u 12.385 m - podatak koji se vodi u nekim službenim speleološkim popisima. Koliko je poznato, a i vidljivo, iza Glavnog sifona u Varićakovoj odmah se nastavlja »Neočekivani kanal«, koji je sastavni dio opisa i

kanala što ih je prikazao M. Čepelak, a tvrdi se da se tamo nalazi kanal od šestotinjak metara, te još istraženih 700 metara u nekom dijelu špilje, ali ne i topografski snimljenih, i tako dalje.

I konačno, »MSRE Panjkov ponor 2010.« na kojoj je istraženo i topografski snimljeno 1397 m tako da nova duljina sada iznosi 12.922 metra.

9.352 m	(SO PD »Velebit«, M. Čepelak)
553 m	(DISKF, M. Garašić) – Zeleni sifon
1.620 m	(DDISKF, A. Kovačević) – Nova Panjkova
1.397 m	(DDISKF, A. Kovačević) – Nova Panjkova
12.922 m	

Opaska

Nanovo je mjereno i Crno vrelo (Petra Kovač-Konrad, Hrvoje Cvitanović i Alan

Nastavak špiljskog kanala iza Tihijevih podzemnih Plitvičkih jezera

Gordan Polić

Novi kanal

Kovačević): njegova duljina je 337 m, a ne kako se u pojedinim napisima vodi: 659 m! Crno vrelo je sigurno dio sustava, kao i izvor Zečevac i Božića izvor, ali za sada nije dokazan fizički spoj - osim pokušaja bojanja koje nije uspješno na jednoj od prijašnjih ekspedicija (starog) DISKF-a jer je nedostajao potreban aparat koji bi to sa sigurnošću dokazao, a vizualna procjena bila je subjektivna i, prema tome, nesigurna.

Nadalje, razdoblje od svega nekoliko dana niskog ljetnog vodostaja u izvoru bilo je prekratkotko da bi boja izišla uočljiva na prvi pogled, a to su potvrdili nazočni na akciji. Bojanje svakako treba ponoviti u razdoblju velikih voda te postaviti opažače i na Crno vrelo, Zečevac, Vukelića izvor i još nekoliko manjih izvora na lijevoj obali Korane koji se tada pojave, dakako, uz propisno uzorkovanje.

Literatura o Panjkovom ponoru i špiljama u blizini

- HERLJEVIĆ ZLATKO, 1983.: U tami ambisa – Hrvoje Malinar i Stanko Plevnik preronili podzemni kanal i spojili špilje Kršlje i Panjkov ponor na Kordunu. Večernji list, od 28. – 30. XI. 1983., str. 4, Zagreb
- ČEPELAK MARIJAN, 1983.: Panjkov ponor – treći u Hrvatskoj. Naše planine, br. 9-10, str. 226-227, Zagreb
- ČEPELAK MARIJAN, 1983.: Kronologija istraživanja u području Rakovece. SPELEON, speleološki bilten SOV & SOB, br. 1, str. 9-24, Zagreb – Makarska
- GRGASOVIĆ TONČI, 1983.: Novi prilozi za biografiju sistema PPK (Panjkov ponor Kršlje). SPELEON, speleološki bilten SOV & SOB, br. 1, str. 25-30, Zagreb – Makarska
- GARAŠIĆ MLADEN, 1984.: Sve dublje i dalje u podzemlje (špiljski sistem pećine Muškinje). Priroda, br. 6, za god. 1983/1984, veljača 1984., str. 180-182, Zagreb
- ČEPELAK MARIJAN, 1984.: Špiljski sustav Panjkov ponor – Kršlje. Naše planine, br. 7-8, str. 145-150, Zagreb

Gordan Polić

Suhi dio špiljskog kanala

- ČEPELAK MARIJAN, 1984.: Špiljski sustav Panjkov ponor – Kršlje. Priroda, rujan 1984., str. 12-16, Zagreb
- GARAŠIĆ MLADEN, 1984.: Neotektonske aktivnosti kao jedan od uzroka geneze i morfologije jednog od najvećih špiljskih sistema u Hrvatskoj (sistem Muškinja). Deveti jugoslavenski speleološki kongres, str. 457-465, Zagreb
- JUKICA TIHOMIR I KOVAČEVIĆ TIHOMIR, 1984.: Prirodne podzemne akumulacije pitke vode i njihova zaštita u špiljskim kanalima plitkog krša. Deveti jugoslavenski speleološki kongres (zbornik predavanja), str. 857-862, Zagreb
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR, 1984.: Ronjenje u špiljama, Priroda, rujan 1984., str. 22-23, Zagreb
- GRAČAN MIRJANA, 1984.: U špiljama Like i Korduna, Vikend, br. 847, od 17. 8. 1984., str. 12-13, Zagreb
- ČEPELAK MARIJAN, 1985.: Špiljski sustav Panjkov ponor – Kršlje. Speleolog, god. 30/31, za 1982-1983., str. 21-27, Zagreb
- PLEVNIK STANKO, 1986.: Jedinstven špiljski sustav. More, br.1/2, 1986, str. 22-23, Zagreb
- GARAŠIĆ MLADEN, 1987.: Novi sifon u sistemu Muškinje i Panjkove špilje na Kordunu. Bilten SSJ, br. 2
- GARAŠIĆ MLADEN, 1988.: Opet novi sifon u sistemu Muškinje-Panjekove pećine. Bilten SSJ, god. 4, br. 1, str.10, Sarajevo
- GARAŠIĆ MLADEN, 1991.: Karstifikacija špiljskog kanala iza Zelenog sifona i njegova hidrogeološka uloga u špiljskom sustavu Muškinje i Panjkove špilje na Kordunu. Speleologia croatica, br. 2, str. 5-14, Zagreb
- GARAŠIĆ MLADEN, 1992.: Novi sifon u sistemu Muškinje i Panjkove špilje na Kordunu. Speleo'zin, br. 1, str. 16, 18, 20 i 22, Karlovac
- GASPAROVIĆ HERCIGONJA VLATKA, 2002: Politika tate Mesića opasnija je od moje speleologije.. Arena broj 2169 od 11. 7. 2002; st. 2-6, Zagreb
- RAŠOVIĆ RENATA 2002: Otkrivene podzemne Plitvice; Arena br. 2172, 1. 8. 2002, st. 59-61

Velike kamenice u Tihijevim podzemnim Plitvičkim jezerima

- KUNDIĆ DAMIR 2002: Ono što su Plitvice na zemlji, to je Rakovica pod zemljom, Novi list, 7. 8. 2002. broj 17 596, gpd. LVI, Rijeka
- KUNDIĆ DAMIR 2002: Ono što su Plitvice na zemlji, to je Rakovica pod zemljom, Karlovački list, 7. 8. 2002., st. 20
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR, 2002: Korana čudesna rijeka-Međunarodna speleoronilačka ekspedicija Rakovica 2002, Hrvatska vodoprivreda 119; st. 41-49, Zagreb
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR 2002: Tajni dvori nife Anzotike, Arena, broj 2177; st.59-61, Zagreb
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR & MENIČANIN SLOBODAN,, 2002: Kamera potvrdila legendu o potonulim kolima, Arena, broj 2176; st.59-61, Zagreb
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR & KOVAČEVIĆ ALAN, 2002: Smaragdna jezera u srcu Velebita, Arena, broj 2178; st.59-61, Zagreb
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR & KOVAČEVIĆ ALAN, 2002: Bogovi podzemlja uzalud su tražili žrtvu, Arena, broj 2179; st.59-61, Zagreb
- MIHIĆ DUBRAVKO, 2003: Zaronili do podzemne dvorane duge 40 metara, Arena broj 2226, st. 44-47
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR 2003: Prva noć u zemlji, Arena, broj 2231; st.59-61, Zagreb
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR, 2003: Logor iza preronjenog sifona, Hrvatska vodoprivreda, broj 132, prosinac 2003; st.45-49, Zagreb
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR TIHI, 2003: Baračeve špilje; st.45-47, Rakovica
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR, 2004: Romantičari podzemlja, Style magazin br. 1, st. 51-57, Zagreb
- KOVAČEVIĆ TIHOMIR, KOVAČEVIĆ ALAN I MENIČANIN SLOBODAN, 2003.: Međunarodna speleoronilačka ekspedicija Rakovica 2002. Subterranea croatica, br.1, str. 10-22, Karlovac
- KOVAČEVIĆ ALAN, 2004.: Prvo bivakiranje u Panjkovom ponoru. Subterranea croatica, br.2, str. 10-16, Karlovac
- KOVAČEVIĆ ALAN, 2004.: Crno vrelo bez mina – Sve bliže imenu: Sustav Panjkov ponor – Varičakova špilja – Crno vrelo. Subterranea croatica, br.2, str. 54, Karlovac
- KOVAČEVIĆ ALAN I KOVAČ – KONRAD PETRA, 2004.: Međunarodna speleoronilačka ekspedicija "Rakovica '04". Subterranea croatica, br.3, str. 16-22, Karlovac

- KOVAČEVIĆ TIHOMIR, 2005.: Ponorac preko dva kilometra dužine. Subterranea croatica, br.5, str. 49-50, Karlovac
- KOVAČEVIĆ ALAN, 2010.: Put u središte Plitvica. 24 EXPRES, od 30. srpnja 2010., str. 40-45, Zagreb

- ŠURMANOVIĆ DAGMAR, 2011:Projekti nevladinih udruga sufinancirani od strane hrvatskih voda, Hrvatska vodoprivreda, broj 194, siječanj/ožujak 2011; godište XIX, st. 49-51, Zagreb

International speleo-diving expedition »Panjkov ponor 2011«

Cave system »Panjkov ponor – Varičakova špilja« is in the focus of speleological exploration of Croatian speleologists since 1983. In the beginning, the system was explored by members of SO PDS »Velebit«, members of ex-DISKF and some other caving organizations, but since 2005 it is systematically explored by members of DDISKF through organization of series of international speleo-diving expeditions. Up until 2010 that system was second-longest in Croatia, right after the system »Đulin ponor – Medvedica«, and now, with the length of 12.992 m, it is in the third place behind the pit system »Kita Gačešina – Draženova puhaljka« on Crnopac. The article describes in detail the exploration of the system »Panjkov ponor – Varičakova špilja« on the expedition from 19th to 24th of July 2010.